

EĞİTİM DÜZENİNİN DENGELİ GELİŞİMİ

Doç. Dr. Mahmut Âdem

Ulusal eğitim politikasının belirlenmesinde siyasal iktidarın elindeki olanaklar ne olursa olsun, üç temel güçlkle karşılaşmaktadır.

1. Fiziksel Dar Boğazlar

Fiziksel dar boğazlardan, özellikle sermayenin kıt bir kaynak olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bu arada Türkiye'de, bina yetersizliği ve çeşitli tür ve düzeylerde nitelikli öğretmen eksikliği anlaşılmaktadır.

Bina dar boğazını hiç değilse bir ölçüde aşabilmek amacıyla hemen her öğretim tür ve düzeyindeki eğitim kurumlarında, ikili üçlü, dörtlü öğretim ya da gece öğretimi yapılmaktadır. Öyleyse bina yönünden eldeki kaynakları en etkili bir biçimde kullanmak amacıyla, her tür eğitim kurumunda dersane, laboratuvar, kapalı spor ev konferans salonu, seminer odaları, öğretim ve yönetici personel odalarının bir bilançooya konu edilmesi zorunlu olmaktadır. Özellikle üniversitelerde gerekirse, yaz aylarında üçüncü bir yarıyıl (summer semestr) da düşünölmeli ve programlarda yerini almalıdır. Böylece binaların daha etkili bir biçimde kullanılması sağlanabilecektir.

Öğretmen eksikliği sorununun temelinde de Parasal neden vardır. Eğitim kesiminde giderlerin en büyük bölümünü, öğretmen aylıkları oluşturmaktadır. Daha açık bir deyişle toplam eğitim harcamalarının yaklaşık % 80'i cari harcamalar, geri kalan % 20'si yatırım harcamalarından, cari harcamaların da % 70-80'i personel harcamalarından ve personel harcamalarının da % 75-85'i öğretmen aylıklarından oluşmaktadır. Bu kesimde ürün (nitelikli ya da yüksek

nitelikli insangücü) niteliğini artırmak planın temel hedeflerinden biri olarak seçildiği zaman anılan yoğunluk daha büyük ölçüde artacaktır. Başka bir anlatımla eğitimde niteliği artırmanın en başta gelen ölçüsü bir öğretmene düşen öğrenci sayısını mümkün olan en düşük düzeyde tutmaktır. Dolayısıyla öğretmen sayısını artırmak, bir anlamda eğitim kesiminde çalıştırılan nitelikli insangücü yoğunluğunu artırmaktır. Böylece ister istemez cari harcamalar artacaktır.

Sonuç olarak günümüzde hızla artan çeşitli toplumsal haklar nedeniyle emek fiatı, öteki sanayi mallarına oranla daha hızlı artmaktadır. Sermayenin kıt olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu gelişme ya ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilemekte ya da eğitimin verimliliğini giderek düşürmektedir. Çünkü bir çok gelişen ülkede olduğu gibi Türkiye'de de henüz çağdaş eğitim teknolojisi araçları yaygın bir biçimde kullanılmamaktadır. Başka bir deyişle, giderek pahalanan emek yerine öteki üretim etmeni sermayeden büyük ölçüde yararlanılamamaktadır.

Öte yandan öğretmen yetiştirmek için, oldukça uzun bir zamana gereksinme duyulmaktadır. Bu da eğitim ürününün niteliğinin artırılmasında önemli bir dar boğazdır.

2. Öğretim Araçları

Öğretim araçları denilince, ders kitaplarından tebeşire, karahtadan kapalı devre televizyon dizgesine değin öğretim için gereksinme duyulan, hatta bazı durumlarda öğretmenin yerine kullanılacak teknolojik araçların tümü düşünülmektedir. Burada da sorun, parasaldır, yani sermaye dar boğazı ile karşılaşmaktadır.

3. Eğitim Düzeninin Yapısal Uyumu

Eğitim düzeni bütünü içinde, her alt kesimin (ilk,orta, yüksek öğretim) birbiriyle daha uyumlu bir biçimde gelişmesi zorunludur. Aksi halde etkililiği tehlikeye girecektir: Orta öğretimi **geliştirmek için**, yeterli nitelik ve sayıda **öğretmen yetiştirmek** amacıyla önce yüksek öğretimin büyümesi sağlanmalıdır. Yüksek öğretimi geliştirmek için, ortaöğrenimini bitirmiş çok sayıda öğrenci arasından en yeteneklilerini seçme olanaklarının bulunması gerekmektedir. Buna koşut olarak öğretmenlerin yetiştirilmesi ve ortaöğretimin geliştirilmesi, ister istemez önce ilköğretimin büyümesini zorunlu kılacaktır.

Uzun bir dönemli belli bir öğrenci/öğretmen oranı için, öğrenci sayısının belli ölçüde artışı, öğretmen sayısı artışına neden olacak, bu da aynı oranda öğretmen okullarına kaydolun öğrenci sa-

yısının artmasına yol açacaktır, dolayısıyla belki de önce bu okullar için öğretmen yetiştirilmesi gerekecektir.

Seçilen iç politika her şeyden önce bazı uyum testlerine tabi tutulmalıdır. Kuşkusuz önce eğitimbilimsel uyum (öğretim programlarında denge) ama fiziksel uyum da aynı ölçüde, hatta daha da önemlidir. Orneğin önceden işletilmesi için gerekli araçlar öngörülmeden okul yapılması son derece mantıksız bir gelişim olur. Hem yatılı öğrenci potansiyeli, hem de öğrenci taşıma masraflarının ödenmesi hiç de verimli olmaz. Burada iktisatçıların görevi, en yüksek etkililiğe göre öncelikleri seçmektir.

Sonuç olarak plancının kesimsel hedefleri; tanımlayacağı tüm yapısal evrimi, eğitimin uyumunu gerektirmektedir. Büyüyen bir ekonomi giderek artan bir teknik eğitimi zorunlu kılmaktadır. Çalışan kadınların oranının artırılması, öncelikle ana okullarının açılmış olmasını varsaymaktadır.

ÖRGÜT TURU VE BUYUME EVRESİ

UNESCO, 1961 yılında yapılan Addis-Abéba Uluslararası Eğitim Konferansında geri kalmış ülkelere aşağıdaki öğrenci pramidini önermiştir.

UNESCO'nun önerdiği (1961) Türkiye (1976) Fransa (1969-70)

İlköğretim	100	100	100
Ortaöğretim	25	32	38
Yükseköğretim	2	4	8

Görülüyor ki Türkiye, UNESCO'nun 1961 yılında geri kalmış ülkeler için önerdiği oranları çok geçmiştir, hatta Fransa'nın 1969-70 öğretim yılındaki durumuna da yaklaşmış bulunmaktadır.

Bu konuda Michel Debeduvs, nitelikli insangücü yetiştirilmesinin, istihdam çoğaltanı olduğuna değinmiştir: Eğer kendi hallerine bırakılırsa 500 okuma-yazma bilmeyen işçi, çok az verimli olur. Bir örgüt içinde bulunurlarsa birbirlerini tamamlayan ve hatta yol ya da kanal yapan bir endüstriyel birim oluştururlar. Bir mühendis 100 usta işçinin, 100 usta işçi de 500 işçinin istihdamını sağlar: Her istihdam geometrik bir artışla başka istihdamlara neden olur. Sonuç, başlangıç noktasının yüksek olduğu ölçüde büyük olur. Öyleyse eğitim pramidinin yapısı ekonominin nitelikli insangücü çalıştırmasına bağlıdır.

İstihdam kavramının temel ilkesi basittir: Bir işveren işe almaya karar verdiği zaman bir işçi iş bulabilir. Ancak işveren bunu yalnız

bir işçinin ürettiği ürünü yeterince yüksek bir fiyata satabileceğine inandığı zaman yapar.

Istenilen üretim miktarına göre işveren, işçi istihdam eder. Üretim miktarı da gerçekleşebilecek satışa göre belirlenir. Çok miktarda ürün satılabilirse, üretim o ölçüde artacak ve bu üretim için istihdam edilecek işçi sayısı da artacaktır. Tersine üretim azaldığı zaman, bununla orantılı olarak işçi sayısı da azalacaktır.

Bir ürünün satış miktarı, alıcıların bu ürünü almak için ayırdıkları para miktarına bağlıdır. Çok sayıda etmenler, bu ürünün alıcılarının davranışlarını büyük ölçüde etkiler: Eldeki aynı tür öteki ürünlerin ve normal olarak söz konusu ürün ile birlikte kullanılan malların modası, fiyatları, niteliği vb.

Ancak burada konu herhangi bir özel sanayide değil, fakat tümüyle ekonomide istihdam sorunu olduğundan, ayrıntılara girilmeyecektir.

Bununla birlikte fakir ülkelerin ekonomik kalkınması için en gerekli öğretim düzeyi ortaöğretimdir. Çünkü ortaöğretim, hızlı bir mesleksi ve tamamlayıcı eğitimle sanayi ve tarıma teknisyen, ticaret kesimine işletmeci ile birlikte ilkokul öğretmeni ve yardımcı sağlık personeli yetişmesini sağlar. Ortaöğrenimini tamamlamış insan gücü iyi yetişmiş olan ülkede, yükseköğretim düzeyli insan gücü sayısı az ama yüksek nitelikli olsa, hem eğitim maliyeti düşük olur, hem de iyi bir iş bölümü yapılabilir.

Öte yandan bir yükseköğretim diplomasını gerekli kılan istihdam sayısı ve yine aynı alanda ortaöğretime zorunlu kılan istihdam sayısı arasındaki ilişkinin W.A. Lewis'e göre Avrupa ve öteki sanayileşmiş ülkeler için aynı oranın 1-12,5 olması önermiştir. (Addis-Abéba, 1961) Bu durumda, söz gelişi bir doktora karşılık 12 yardımcı sağlık personeli istihdam edilmesiyle, merkezi yerleşme birimlerine (ilçe, bucak) uzak bulunan kırsal yörelerde günlük alışlagelmiş sağlık işlerinin ve toplum hekimliği hizmetlerinin yardımcı sağlık personeline yaptırılmasına ve böylece doktorun daha ciddi durumlara müdahale etmesine izin verecektir. Böyle bir düzende, teknisyen sayısının artması etkililiği, aynı sayıda mühendis sayısı artışından daha fazla artıracaktır.

Kalkınma düzeyine göre her ülkede öğretim, kendine özgü nitelikler kazanacaktır. Zorunlu öğretimin süre ve biçimi bir ülkeden ötekine değişecektir. Nüfus başına düşen GSHM çok düşük olan bir ülkenin aktif nüfusu artırmak yerine 15-19 yaşlarındaki gençlerin hepsinin tam zamanlı olarak öğretim görmelerine izin vermeyeceği açıktır. Buna karşılık ileri düzeyde sanayileşmiş bir ülkede, 14 ya-

şından itibaren gençlerin tamamı okuldan alınıp iş yaşamına gönderilemez. Eğitim isteminin önemli ve bu istemi karşılamak için eldeki gelirlerin yeterli olduğu ölçüde aileler çocuklarının öğrenim görmelerini isteyeceklerdir.

Belli bir öğrenim düzeyinden itibaren, ABD, Kuzey Avrupa ülkeleri ve SSCB ile karşılaştırıldığında Batı Avrupa ülkelerinde okullaşma oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Örneğin 1958 yılında 5-24 yaş dilimi nüfusun, toplam nüfusu % 32. 4'ünü oluşturduğu OECD ülkelerinde okullaştırılan nüfus, toplam yaş dilimi nüfusun yalnız % 14. 7'sini oluşturuyordu. Oysa aynı oran (5-24 yaş dilimi nüfus toplamının % 36'sını oluşturduğunu) SSCB'de 17.8 ve Kuzey Amerika'da (ABD ve Kanada) % 23. 4'ünü (Kuzey Amerika'da 5-24 yaş dilim nüfus toplam nüfusun % 33.5 iken) oluşturuyordu.

Aynı ülkeler için 5-24 yaş dilimi öğrenci nüfusu, toplam öğrenci sayısının sırasıyla %88.5 %73.1 ve %76.6'sı idi. Yine 1958 yılında 20-24 yaş kümesi öğrenci nüfusu sırasıyla % 2.0, % 4.5 ve % 3.2 olmuştur. Böylece ABD okullaşma düzeyinin en yüksek olduğu ülke olmaktadır. Bu ulusal gelir düzeyinin yüksek olmasının da nedenidir. ABD'ni SSCB izlemektedir. Ancak SSCB öğretim süresi en uzun olan ülkedir.

Yetişkin okuma yazma bilmeyen nüfus yüzdeleri ve nüfus başına ortalama ulusal gelir arasında çok net bir ilişki bulunmaktadır.

Çizelge

1950 Yılında Bazı Ülkelerin Eğitsel Görünümü

Yetişkinlerden okuma yazma bilmeyenlerin oranı	Nüfus Başına	Ulusal Gelir
	300 Dolardan Az	300 Dolardan Yüksek
Yüksek: %50'den yüksek	Bolivya, Brezilya, Domirik Cum. Mısır Guatemala, Haiti, Honduras Hindistan, Malezya, Nikaragua, Salvador Türkiye	
Orta: % 20'den az	Seylan, Şili, Kosta-Rika Ekvator, Yunanistan Panama, Paraguay, Tayland, Yugoslavya	Porto-Riko enezuela
Düşük : % 20'den az	Japonya	Arjantin, Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka İspanya, ABD, Finlandiya, Fransa, Norveç, Yeni Zelanda, Hollanda, İsveç, İngiltere, İsviçre

Ancak, okuma yazma bilmeyenler içinde kadın nüüsü, cransal olarak daha fazladır.

Gerçekten kadınları okullaştırmanın görelî önemi de, en geniş anlamda kalkınma düzeyine göre değişmektedir. Öğretim düzeyinin en düşük olduğu ülkelerde, kız çocukların okula devamları, erkek çocuklardan çok daha az yaygındır. Erkek çocukların okullaşması arasındaki fark, özellikle 14 yaşın üstünde daha da artmaktadır. Kız çocukların öğrenimlerini yüksek öğretime değin uzatmaları oldukça yeni bir durumdur: Avrupa'da 1900 yılındaki oranlar sarsaklanabilecek ölçüde düşüktü. Bugün de bu oran % 30'u geçmektedir. Bununla birlikte toplumsal yapıların katılığı, büyüme düzeyindeki eşitsizliğin, ülkeye göre yalnız anılan katsayıların değişkenliği ile açıklanamayacağını göstermektedir.

Öte yandan bilisizlik kentsel sanayileşme derecesine bağlıdır. Tarım kesiminin hakim olduğu ülkelerin çoğunun özelliği, bilisizlik oranının yüksek olmasıdır. Mrs. H.H. Golden bilisizlik ve sanayileşme yüzdesi arasında 0.87'lik uluslararası bir korelasyon bulmuştur. Bir yanda bilisizlik öte yanda kentleşme siyasal katılma arasında 54 ülkeyi kapsayan çoklu korelasyon oranı 0.91 olarak bulunmuştur.

Bir yandan eğitim öte yandan sanayileşme ve kentleşme arasındaki ilişki, aynı ülkenin çeşitli kent ya da bölgeleri arasında da değişmektedir. Örneğin, 1950 yılında Venezuela'da 15 ve daha yukarı yaşlardaki kent nüfusunun % 29.5'i, köy nüfusunun % 79'si okuma yazma bilmiyordu. 1951 yılında Hindistan'da kentlerdeki erkek nüfusunun % 45.3'ü köylerdeki erkek nüfusunun % 76.3'ü okuma yazma bilmiyordu.

Dünya nüfusunun üçte ikisini oluşturan geri kalmış ülkeler 5-12 yaş dilimi nüfusun yarısını okullaştırabilmişlerdir. Toplam olarak dünyada okullaştırılan nüfus, toplam nüfusun % 12'sidir.

Sonuç olarak, geri kalmış ülke, eğitimde de geri kalmış bir ülkedir. Öyleyse eldeki kaynakların (fiziksel, parasal, insan) en etkili bir biçimde kullanılması zorunludur.

Eğitim kesiminin temel hedefi, ekonomiye nitelikli insangücü yetiştirmektir. Öyleyse bireyin öğrenim görmek istemesi, elde edeceği diplomanın kendisine bir iş sağlaması amacına dönüktür. Bugün birçok ülkede, bu arada Türkiye'de milyonlarca diplomalı işsiz bulunmaktadır. Öyleyse, temel eğitim dışında kalan her tür ve düzey eğitimin nicel ve nitel hedefleriyle ekonominin nitelikli insangücü gereksinmesi arasında sıkı bir ilişkinin kurulması gerekmektedir. Başka bir deyişle, temel eğitimden sonra ortaöğretim ve yüksek öğrenim görmesi gereken çağ nüfusu, ülkenin kalkınma düzeyine bağlıdır. Çağ nüfusunun yüzde kaçının orta ya da yüksek öğrenim görmesi gerektiği şu formülle hesaplanabilir.

$$X = \frac{n(a + b + c)}{m}$$

X : Okullaştırılacak çağ nüfusu

n : Orta ya da yüksek öğrenim görmüş istihdam sayısı ile yetişkin nüfus arasındaki ilişki (yüzde olarak)

m : Orta ya da yüksek öğrenim çağındaki nüfus ile yetişkin nüfus arasındaki ilişki (yüzde olarak)

d : Ülke nüfusunun normal kayıp oranı (yüzde olarak)

b : Ülkede yabancı işgücü varsa, bu işgücünün yerine yerli işgücünün geçmesi sonucu işgücü kayıp oranı (yüzde olarak)

c : Orta ya da yüksek öğretim görmüş istihdam sayısının artış oranı (yüzde olarak)

Bu formüle göre 1961 yılında Jamaika'da ortaöğrenim görmesi
0.5 (0.02 + 0 + 0.06)

$$\text{gereken çağ nüfusu} = \frac{0.5 (0.02 + 0 + 0.06)}{0.04} = \% 10.$$

Yüksek öğrenim görmesi gereken çağ nüfusu (1)
0.005 (0.022 + 0.06)

$$= \frac{0.005 (0.022 + 0.06)}{0.35} = \% 1.17 \text{ olarak hesaplanmıştır.}$$

Çağ nüfusunun okullaşma oranı, temel eğitim II. kademede % 50, ortaöğretimde % 12 ve yüksek öğretimde de % 9 dolayında olan Türkiye'nin eğitim düzeyinin, hiç değilse nicel açıdan, oldukça iyi olduğu düşünülebilir. Ancak konuya nitelik açısından bakıldığında zaman durumun hiç de iç açıcı olmadığı gözlenmektedir. Örneğin, 1966-67 öğretim yılında ilköğretimde çalışan öğretmenlerden yalnız % 69.7'si nitelikli, kalan % 30.3'ü niteliksizdi ve eğitimci, vekil öğretmen, geçici öğretmen, er öğretmen, yedeksubay öğretmen, stajyer öğretmenlerden oluşuyordu.

Benzer bir durumu orta ve yüksek öğretimde de gözlemek olasıdır. Öyleyse, Türkiye'de her öğretim tür ve düzeyinde nitelik niceliğe feda edilmiştir. Oysa eğitimde nitelik en az nicelik kadar önemlidir. Aksi takdirde parasal ve insan kaynakları israf edilir. Bu nedenle kalkınma planlarında nicelik ve nitelik aynı önemde görülmüş, birinden, diğerinin lehine vazgeçilemeyeceği açıkça vurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

Adem, Mahmut. Türk Eğitim Ekonomik Politikası, Ankara, 1977.

Adem, Mahmut. Eğitim Planlaması, A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No: 68, Ankara, 1977.

OCDE, Politiques de Croissance Economique et d'Investissement dans l'Enseignement, Paris, 1965.

DPT, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl, 1963-1967, Ankara, 1963.

DPT, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl, 1968-1972, Ankara, 1967.

DPT, Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977, Ankara, 1973.

(1) OCDE, Politiques de Croissance Economique et d'Investissement Dans l'Enseignement, Paris, 1965, II, S. 43-48.